

4. Радиш-Маринюк Б. Той, що хмари молотить/ Б. Радиш-Маринюк. – Косів : Писаний камінь, 2012. – 183 с.
5. Храплива-Щур Л. Словничок давніх українських імен [Електронний ресурс] / Л. Храплива-Щур. – Режим доступу: http://abetka.ukrlife.org/schur_dict.htm.
6. Diyakonovych I.M. Unfinished Message to Your Heart. The twentieth century anthology of a short story / I.M. Diyakonovych. – Kamyanets-Podilski : PE Mirkotan, 2014. – 214 p.
7. Jespersen Otto. Selected Writings of Otto Jespersen [Electronic Resource] / Otto Jespersen. – https://books.google.com.ua/books?id=RqOLAgAAQBAJ&pg=PA66&lpq=PA66&dq=hang%27d+contracted+form+of+what?&source=bl&ots=cxYJpsPChc&sig=vXv1rJj2jRqvmwTg6wun_sxWwSE&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwia5LjXqLjKAhUCEXIKHaYUAFMQ6AEIHDA#v=onepage&q=hang%20contracted%20form%20of%20what%3F&f=false
8. Myers S. Phonology: case studies / S. Myers, M. Crowhurst. – Austin : The University of Texas, 2006. – 304 p.

Speech is one of language functioning, as well as writing, signing or gestures. Spoken word expresses not just the idea the speaker wants to deliver to the listener but the way of life of an entire community, compressed by history in one small word.

The research presents examples of different types of reduction and other contractions in English and Ukrainian languages; demonstrates some Ukrainian personal names in contracted forms with a diminutive suffix; explains the difference in the word combination 'marry somebody' in Ukrainian and Russian as to the use of a proposition on the ground of various cultural consciousness. The parallel comparison is made between the Ukrainian verb 'mind' in the Imperative Mood, which can be used absolutely, and the English 'mind' that always takes the direct object. In the absolute form the verb is used in Pokutsko-Bukovenian talk though.

Key words: speaking, names softening, contraction, reduction, Pokutsko-Bukovenian speech

Отримано: 28.10.2015 р.

УДК 811.161.2

Л. В. Домилівська

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут філології*

ПАРАДИГМА МОВОЗНАВЧИХ ПОШУКІВ ІВАНА ОГІЄНКА

Стаття присвячена аналізу мовознавчих ідей І. Огієнка, які не втратили своєї актуальності й нині. Увага зосереджена на з'ясуванні основних фахових інтересів ученого, відображених у його працях. Наголошується на синкретизмі наукових поглядів І. Огієнка, що дозволило порушити питання «мова-нація», «мова-культура». Також з'ясовано роль наукової діяльності І. Огієнка в подальшому розвитку української лінгвістики.

Ключові слова: Іван Огієнко, українська лінгвістика, історія української літературної мови, історія українського мовознавства, науковий синкретизм.

Наукова діяльність будь-якого дослідника, зазвичай, характеризується визначенням професійних інтересів, у колі яких розгортаються подальші студії з осмисленням нової інформації, пошуком відповідей на дискусійні питан-

ня. Такий процес (у більшості випадків) обмежується кількома науковими напрямками діяльності. Утім, Іван Огієнко (далі – І. Огієнко, **Л.Д.**) є винятковою постаттю в означеній парадигмі, адже з іменем ученого пов'язано безліч відкриттів у гуманітаристиці: це і мовознавство, і літературознавство, і фольклористика, й історія, культурологія тощо. Його праця, без перебільшення, вистачила б на цілу наукову інституцію. Важливо й те, що І. Огієнко впродовж усього життя не зраджував своїм принципам, щоразу залишаючись максимально вимогливим до зроблених наукових спостережень. Так, повертаючись до попередніх напрацювань, дослідник шукає незаповнені лакуни, вразливі моменти висновків, яких дійшов, поглиблює фактичний матеріал, що забезпечує аргументованість його праць. Як додатковий аргумент наведених тверджень сприймаються зауваження М. Тимошика щодо мовознавчої діяльності митрополита Іларіона [Іван Огієнко – **Л.Д.**]: «Синтетичний огляд слов'янської писемності, зацікавлене і неупереджене з'ясування на основі багатющого джерельного матеріалу його витоків, оригінальність авторських думок, сміливість гіпотез, популярний і ненав'язливий тон викладу вигідно вирізняє цю працю, ставить її в перший ряд світових надбань наукової як славистичної, так і українознавчої науки» [7].

У мовознавстві вже традиційним став підхід, за якого будь-яке явище розглядається у взаємозумовленості екстра- й інтралінгвальних чинників, і ширше – з урахуванням критеріїв різних галузей знання. Такий дослідницький синкретизм характеризує і наукову діяльність І. Огієнка, який, наприклад, у мовознавчих працях не обмежується власне лінгвістичними фактами. До аналізу залучено культурологічний, суспільно-політичний контекст періоду, що став об'єктом студювання. Історична спрямованість наукових пошуків І. Огієнка є виразною і в мовознавчих спостереженнях, адже «історичний підхід дає дослідникові найбільше об'єктивності» [7].

Так, досить показовим у такому разі є врахування історичного критерію І. Огієнком при розробці періодизації історії української літературної мови. Звернімо уваги на назви розділів: «Княжа доба», «Литовська доба», «Польська доба», «Московська доба» [3] тощо. Апеляція вченого до історичних фактів є підставою для об'єктивності зроблених висновків, ґрунтовнішого розуміння передумов виникнення лінгвістичного явища.

Незважаючи на те, що «постать Івана Огієнка вже реабілітована історією, але вона ще не пізнана, глибинно не поцінована в Україні» [7]. Сьогодні можна з упевненістю говорити про вагомий вплив мовознавчої діяльності І. Огієнка на подальший розвиток не лише української, а й слов'янської лінгвістики. Безапеляційно сприймається факт про врахування концепції І. Огієнка, присвяченій аналізу постання й розвитку української літературної мови у сучасній лінгводидактиці. Цілком справедливо можна відзначити її оригінальність, сміливість й новизну на час розробки. На особливу увагу заслуговують спостереження І. Огієнка щодо входження народнорозмовних елементів у конфесійні тексти. Так, рубіконом у періодизації вченого між староукраїнською та новою українською літературною мовою стає «Пересопницьке Євангеліє», що засвідчує ідеї дослідника про функціональні межі тексту Святого Письма (принагідно слід звернутися і до іншого дослідження – «Крехівський Апостол»).

Також присутній є внесок І. Огієнка у розвиток української лексикографії. Як відомо, перші шість словників ученого з'явилися ще в «київський період» життя, коли І. Огієнко був аспірантом, а потім працював на посаді приват-доцента у Київському університеті Св. Володимира. Зокрема, йдеться про такі праці (1910-1914 рр.): «Словарь неправильных, трудных и сомнитель-

ных слов», «Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения», «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи», «Словарь общеупотребительных иностранных слов в русском языке», «Орфографический словарь», «Словарь военно-исторических терминов». Усі зазначені лексикографічні роботи виконані, звісно, на дуже високому фаховому рівні, а крім того, засвідчують розуміння вченим необхідності кодифікації літературної мови (нехай навіть на матеріалі російської мови), розробки наукової мови, мови за фаховим спрямуванням – коло питань, що для сучасної української літературної мови залишаються актуальними й досі.

Особливе захоплення у колі науковців викликає «Грамотично-стилістичного словника Шевченкової мови» (1961). Невипадково Яр Славутич, «автор першого в світі мартирологу української літератури «Розстріляна муза» назвав його «золотою короною шевченкознавства» [7]. Усім відома трагічна доля цього видання, коли кілька десятирічна праця, розпочата в Кам'янець-Подільському, не завершилася логічним результатом, адже дослідник не зміг забрати з собою матеріали, які мали увійти до словника, у Польщу, а тому мусив починати все спочатку. Утім, не в характері І. Огієнка поступатися життєвим труднощам: словник усе ж таки побачив світ, і в «Передмові» автор зазначає: «Ця моя праця виходить до вшанування столітньої (1861-1961) пам'яті з дня смерті нашого великого національного поета й борця за волю України і українського народу. І я щиро прагну, щоб ця праця ширше пішла серед українського народу і допомогла розростові української літературної мови, бо цього прагнув і великий наш Кобзар» [7].

Окрім того, дослідника, який осмислює тенденції «розвою» української мови, не полишає ідея створення діалектологічного словника: «Усього словника народної мови ми ще не знаємо, бо не маємо його. На жаль, і Академія наук у Києві, а особливо Наукове Товариство у Львові мало зрозуміли велике значення повного Словника живої української мови, і такого нам ще не дали, хоч потрібних матеріалів зібрано вже немало. Народний словник, як цілість, надзвичайно багатий, і дуже прислужився б розвоєві нашої літературної й фахової мови, бо їхні ж словники ще остаточно в нас не усталені. Народна мова ховає в собі силу найрізніших мовних перлин, часом навіть на означення тонких духових переживань та *найрізніших термінів* [курсив наш – Л.Д.]. Так, словник окремої особи з народу або навіть словник окремого села може бути вбогий і може не мати нічого показнішого, але народний словник, як цілість, був і буде найцінніше джерело для мови літературної» [3]. При цьому, наголосимо, не йдеться про обстоювання вченим крайніх пуристичних тенденцій: мається на увазі визначення магістральних шляхів розвитку української літературної мови, одним із яких стала «жива народна мова». У такий спосіб І. Огієнко вкотре намагається аргументувати важливість врахування діалектологічних даних при вивченні стану мови як у синхронії, так і в діахронії: «Взагалі, діалектологія ще дуже мало вивчена в нас, а те, що подається в наших курсах діалектології, не показує глибшого вивчення» [3]. Про слушність однієї з настанов І. Огієнка «Треба завжди пам'ятати, що хто знає тільки місцеву говіркову мову, той не може сказати, що тим самим знає й мову літературну. Добре знання літературної мови набувається повсякчасним її вивченням та глибоким знанням мови народної» свідчить наукова діяльність нашого сучасника, одного з найвидатніших істориків української мови – В. Німчука, для якого означений вектор пошуків став дороговказом у справі всього життя.

Логічним продовженням зацікавлень І. Огієнка у галузі історії мови, діалектології став чотиритомний «Етимологічно-семантичний словник української мови», повного видання якого сам дослідник не побачив: «Після його смерті, згід-

но із заповітом, уся рукописна спадщина, у тому числі й теки з «Етимологічно-семантичним словником української мови» передавалися Інституту дослідів Волині у Вінніпезі. Через різні обставини рукопис словника виявився далеко не готовим для друкування» [7]. У сучасній мовознавчій науці означена праця вченого цілком виправдано прирівнюється до аналогічних видань, розроблених академічними установами. На нашу думку, все це є безумовним свідченням наукової вартості словника і фахової компетентності його укладача.

У дослідницькій діяльності І. Огієнка помітним є також інтерес до питань стилістики української літературної мови, питань культури мови. Принагідно слід згадати про «Український стилістичний словник» (1924), що увиразнює аспекти лексикографічних пошуків науковця, «Чистота і правильність української мови» (1925) «Наша літературна мова. Як говорити й писати по-літературному» (1954) – своєрідний довідник із культури мови.

Широта дослідженого матеріалу, ґрунтовність викладу дозволяють говорити про фундаментальність лінгвістичних праць І. Огієнка, присвячених насамперед питанням історії української літературної мови. На думку вченого, «Глибше знання цього життя ясно покаже нам не тільки повчальні минулі шляхи розвою нашої літературної мови, але відкріє також ті нові дороги, якими ця мова завжди намагалася йти й мусить йти в своєму дальшому житті» [3]. Зокрема, йдеться про дослідження: «Нариси з історії української мови. Система українського правопису» (1927), «Крехівський Апостол» (1930), «Історія української літературної мови» (1950, 1995, 2001) [3] та ін. Заслужує на увагу те, що дослідник враховує не лише історичний критерій, культурно-естетичну парадигму, при розробці періодизації української мови: до аналізу залучені також роль історичних постатей (наприклад, структурні частини у сучасному розумінні підручника «Історія української літературної мови» «Шевченко як творець української літературної мови», «Роль Івана Франка в розвії літературної мови», «Куліш як ідеолог і творець української літературної мови» та ін. [3]), суспільно-політичний фактор (структурні частини «Українська літературна мова під Советами» із підрозділами «Доба русифікації», «Доба українізації», «Доба комунізації» та ін. [3]). Наприклад, аналізуючи внесок М. Максимовича, І. Огієнко зазначає: «Михайлові Максимовичу в розвії української літературної мови належить почесне місце, а то за його вікопомного збірника «Малоросійськія п'їсни» 1827 року. До збірника дана була передмова, що на довгий час стала маніфестом українського народництва; про нашу мову він писав, що вона не тільки рівноправна з польською та російською, але своєю ніжністю та гармонією, скажемо в піснях, переважає російську» [3]; або ж інша оцінка діяльності першого ректора Київського університету: «Офіційно Максимович мав катедру «російської словесности», але він перетворив її на катедру українознавства; за словами Драгоманова, Максимович став для України цілим ученим історико-філологічним факультетом» [3]. Як бачимо, аналіз діяльності М. Максимовича підпорядкований утвердженню провідної ідеї досліджень І. Огієнка про самотність і «давність» української мови. Цікаво й те, що термінологічний інструментарій ученого є уніфікованим: І. Огієнко воліє вживати поняття «українська мова» навіть щодо віддалених у часі періодів, уточнення здійснюється за допомогою утворених словосполучень, що окреслюють відповідний період існування мови.

Нині вважаємо за потрібне переосмислення ролі мовознавчих праць в історії українознавства, адже дослідження І. Огієнка визначили основні напрями українських лінгвістичних студій як в Україні, так і поза її межами. Більше того, варто наголосити і на освітній ролі цих праць. Так, наприклад, «Огляд українського

язикознавства» (1907) став теоретико-методологічною базою для розробки академічного курсу «Історія українського мовознавства», що є нормативним у класичних українських університетах сьогодні. Посутніми в такому разі є й інші праці: «Сучасна українська літературна мова» (1935), «Грамаітичні основи української літературної мови» (1951), «Український літературний наголос» (1952) тощо.

Обстоюючи державницькі ідеї, І. Огієнко неодноразово наголошував на унікальності української мови, культури, їх відмінності від російської та білоруської відповідно: «Антропология ясно й докладно довела, що расово українці, росіяни й поляки – це різні окремі народи. Так само різні в них мови, кожна сама в собі самостійна, а для досліду цього треба брати мову в цілому: в фонетиці, в формах, в складні, в словнику, в наголосі й т. ін. – тоді тільки впливе перед нами кожна мова, як цілість у самій собі, як мова *самостійна* [курсив наш – Л.Д.]. Початок багатьох мовних явищ треба шукати не з впливу панівної мови, а ще на прабатьківщині» [3]. Така дослідницька парадигма принципового щодо доказової бази проведених наукових студій визначила звернення І. Огієнка до аналізу текстів давньоукраїнського періоду («Слово о полку Ігоревім», 1949; 1967), текстів, написаних старослов'янською мовою («Пам'ятки старослов'янської мови 10-11 ст.», 1929) та ін. Зважаючи на синкретичний характер студій І. Огієнка (традиційний для вченого), цілком вмотивованим є поява праць, у яких мовний матеріал став додатковим аргументом доведень ученого: «Історія української культури» (1918) [6] («Кирило і Мефодій: їх життя і діяльність» (тт. 1-2, 1927-1928), «Князь Костянтин Острозький і його культурна праця» (1958), «Історія українського друкарства» (1925) [2] та ін. Майже аксіоматичним твердженням для І. Огієнка є взаємозумовленість мови й культури, а відтак – і ролі мови у збереженні національних традицій. Учений, покликаючись на опрацьовані у європейському мовознавстві ідеї В. фон Гумбольдта, розуміє, що «мова – це душа народу» – ключові тези у парадигмі лінгвістичних пошуків І. Огієнка.

Утім, повернімося до наведеної на початку нашої статті думки М. Тимошка про об'єктивність оцінки наукової спадщини І. Огієнка. Відомо, що вчений заповів повернення праць на територію України за умови здобуття нею цілковитої незалежності. До цього часу воля І. Огієнка не була виконана. Відтак, сьогодні існує нагальна потреба вкотре переосмислити ідеї видатного вченого, що дозволить (ми впевнені!) гідно представити українську науку на світовій арені, а отже, вивіщити національну ідею, підняти імідж України в цілому на якісно інший рівень.

Список використаних джерел:

1. Лларіон. Грамаітично-стилістичний словник Шевченкової мови = Grammatical and stylistic lexicon of Shevchenko's poetry / Лларіон. – Вінніпег : Волинь, 1961. – 256 с.
2. Огієнко І.І. Історія українського друкарства / І.І. Огієнко. – К. : Либідь, 1994. – 448с. – (Пам'ятки історичної думки України).
3. Лларіон Історія української літературної мови / Лларіон ; упор. М.С. Тимошук. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с. – («Запізніле вороття»; Видавничий проект фундації ім. Митрополита Лларіона (Огієнка) ; 2; Канадські першодруки І. Огієнка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу; <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>.
4. Лларіон. Наша літературна мова; Як писати й говорити по-літературному; Мовні нариси / Лларіон. – Вінніпег : Наша культура, 1958. – 424 с.
5. Огієнко І. Професорська праця в Києві. 1914-1918 / І.І. Огієнко // Рятуння України. – К. : Наша культура і наука, 2005. – С. 82-90.
6. Огієнко І. Українська культура; Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко // Репринтне відтворене видання 1918 року. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

7. Тимошик М. Передне слово / М. Тимошик // Ларіон Історія української літературної мови / Ларіон ; упор. М. С. Тимошик. — К.; Наша культура і наука, 2001. — 440 с. — («Запізніле вороття»; Видавничий проект фундації ім. Митрополита Ларіона (Огієнка) ; 2; Канадські першодруки І. Огієнка) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu01.htm>

The article is dedicated to the analysis of Ivan Ohijenko's linguistic ideas. His scientific thoughts are extremely relevant today. Attention is focused on clarifying the main professional interests of scientist. It is noted the syncretism of Ivan Ohijenko's scientific views. All these factors enabled to raise the questions «language-nation», «language-culture» in Ivan Ohijenko's research papers. Also the role of Ivan Ohijenko's scientific activities defines in further development of Ukrainian linguistics.

Key words: Ivan Ohijenko, Ukrainian linguistics, History of Ukrainian Literary Language, History of Ukrainian linguistics, scientific syncretism.

Отримано: 02.10.2015 р.

УДК 37(477)(092+94(477)«1917/1920»

О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІВАН ОГІЄНКО І КЕРІВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У 1917-1920 рр.: СПІВПРАЦЯ НА НИВІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується різноманітна співпраця Івана Огієнка з керівниками України – Михайлом Грушевським, Павлом Скоропадським і Симоном Петлюрою в державному управлінні й культурно-освітній галузі, що прислужилося справі національного відродження в добу Української революції.

Ключові слова: Іван Огієнко, Михайло Грушевський, Павло Скоропадський, Симон Петлюра, співпраця, державне управління, культурно-освітня галузь, національне відродження.

Видатний український діяч І.І. Огієнко, реалізуючи свій великий організаційний, науковий, державотворчий і громадський потенціал в революційні 1917-1920 рр., успішно співпрацював з великим колом учасників національного відродження, передусім його лідерами, керівниками української держави і уряду, яким підпорядковувався за посадовим становищем і з якими склалися загалом дружні, конструктивні стосунки, що певною мірою характеризує тодішню українську політичну еліту, її внутрішній світ.

Питання, пов'язані із висвітленням співпраці І.І. Огієнка з державними діячами доби національного відродження, знайшли певне висвітлення у доробку сучасних українських дослідників (В.І. Ульяновський [1], Б.І. Андрусинин [2], І.І. Тюрменко [3], В.П. Ляхощкий [4], О.М. Завальнюк [5], А.А. Трембіцький [6] та ін.). Утім вони лише частково висвітлюють підняте питання і, на жаль, не дають повного уявлення про стосунки І.І. Огієнка з лідерами українського державного життя, що мали вплив на склад керівної команди та її політику у зазначений період. Власне, це спонукає до продовження дослідження теми і досягнення мети, яка полягає в розкритті усіх складових співпраці та взаємин